

Halide Edib Adivar'ın *Âkile Hanım Sokağı* Adlı Romanının Edebiyat Sosyolojisi Açısından Tahlili

Dilan YAMAÇ¹,

Öz: Edebiyat sosyolojisi, edebî eseri toplumsal bir olgu olarak incelemeye tâbi tutarak sosyal yapıya dair fenomenlerin aydınlatılmasını amaçlar. Buna göre, edebî üretim yalnızca yazarın biyografisine yahut duyuşuna indirgenemez, o eserin oluşumuna katkıda bulunan sosyal faktörler olduğu gibi bizzat eser de içine doğduğu topluma dair bir veri bütünü içerir. Ayrıca yapının ortaya konduğu yahut sonradan yorumlandığı dönemlerdeki toplumsal yapı, üretim araçları, metnin okurla buluşuncaya dek geçirdiği aşamalar vb. pek çok unsur da üretim sürecini etkileyen faktörler arasındadır. Edebiyat sosyolojisi, metinleri tüm bu öğeler çerçevesinde ele alarak toplum ve sanatsal üretim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak gayesindedir. Halide Edib Adivar, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının önemli isimleri arasındadır. Edebî yaşamına kadın meselelerini ele alan romanlarla başlar. Bu başlangıç, yerini Türk toplumunun yaşadığı tarihsel süreci anlatmayı amaçlayan romanlara bırakır. Adivar, Cumhuriyet sonrasında ise Türk toplumunun dinamiklerini ele alan metinler yazma gayretindedir. Bu çalışmada sanatçının bilge bir kadın karakter olarak tasarladığı *Âkile Hanım*'i odağa alan ve 1950'li yıllar Türkiye'sinin panoramasının Adivar'ın izlenimlerine ve romancılık deneyimine dayanarak sunulduğu *Âkile Hanım Sokağı* (1958) adlı yapıtı, edebiyat sosyolojisine göre irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Roman, edebiyat sosyolojisi, Halide Edib

*Analysis Of Halide Edib Adivar's Novel *Âkile Hanım Sokağı* In Terms Of The Sociology Of Literature*

Abstract: Sociology of literature aims to illuminate the phenomena related to social structure by examining the literary work as a social phenomenon. Many factors such as the social structure of the period in which the work was revealed, the means of production, and the stages that the work went through until it met the reader are among the factors affecting the production process. The sociology of literature aims to reveal the relationship between society and artistic production by considering texts within the framework of all these elements. Halide Edib Adivar is among the leading representatives of the Turkish literature of the Republican period. She started her literary life by writing novels that dealt with women's issues, but later turned to novels that dealt with historical and social issues. In this study, her novel *Âkile Hanım Sokağı* (1958) will be examined according to the theory of the sociology of literature.

Keywords: Novel, the sociology of literature, Halide Edib

Giriş

Edebiyat, belirli dikkat türlerini ortaya çıkararak bir sözel edim yahut metinsel bir olay biçiminde tanımlanır ve bilgi vermeyi yahut sorular sorup fikir oluşturmayı önceleyen sözel edimlerden ayrılır. (Culler, 2007: 45) Edebî metnin doğasında dille ifade edilenleri karakter, uzamsal betimleme, olay örgüsü gibi unsurlarla okurun zihninde somutlamak vardır. Yazar, bulunduğu toplumun ve çağın ruhunu bireysel perspektiften işleyip ortaya sanatsal bir yaratı çıkardığından edebiyat eserini, üreticisinden ve yetiştiği toplumdan bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. (Soykan, 2021: 9) Her şeyden önce edebî üretimi meydana getiren öznenin kendi sosyal kökeni, konumu ve bir ideolojisi vardır. Ayrıca yazınsal türler toplumsal içeriklere sahiptir ve yine sosyal yaşama yönelik mesajlar içerir. (Wellek-Warren, 2011: 109) Böylece denilebilir ki edebî üretimler, sosyolojinin de kapsamına girer; yazar yahut şairin kişiliği, yapıtı ve toplumsal çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen sosyal bilim dalı ise “edebiyat sosyolojisi” olarak adlandırılır. (Köseihal, 1964: 1) Edebiyat sosyolojisi; metinleri üreticilerin, alımlayıcıların, eleştiren kişi ve kuruluşların dahil olduğu bir “toplumsal fenomen” olarak ele alır ve sosyal hadiselerin, oluşturuldukları dönemlerde bu eserlere nasıl yansındıkları üzerinde durur. (Sapiro, 2019: 13) Gisèle Sapiro, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı yapıtında bir edebî eserin yalnızca “yazarın yaratımı”na indirgenemeyeceğini ifade eder. Buna göre yazarın, yaptıklarının her daim farkında olarak hareket etmesi mümkün olmadığı gibi eserin anlamı da onun elinde olmayan etmenlere bağlıdır. Bu etmenlerin ilki bir eserin anlamının onun yalnızca iç kurgusunda aranmamasının, ulusal ve uluslararası etkenlerin de yorumlamaya dâhil edilmesinin gerekliliğidir; eserin basıldığı zaman ve sonrasında onu kuşatan tüm simgesel değerler bütünü metnin alımlanmasını etkileyecektir. İkinci etmen ise eseri yorumlayanların süreç çerisindeki dönüşümü, yapılan alıntılarının niteliği ve bunların okur kitlesini nasıl yönlendirdiğidir. (Sapiro, 2019: 14) Dolayısıyla edebiyatı toplumsal yaşamdan ayrı bir olgu olarak düşünmek mümkün değildir. Sapiro, ayrıca metinlerin üretim ve dolaşım şartlarının öncelikle siyasal, ekonomik ve dinsel iktidarların edebiyata attıkları role göre belirlendiğini ve ardından da yazarların toplumdaki konum ve yetiştirme şartlarının, edebiyat dünyasının ve akademik kurumların süreçte rol oynadığını vurgular. (Sapiro, 2019: 14) Sapiro'nun söylemleri dikkate alındığında, edebî metnin toplumsal saiklerden ayrı düşünmenin mümkün olmayacağı açıkça görülmektedir.

Edebiyat sanatı, belirli süreçlerden ve aktörlerden etkilenerek oluşturulur; bunlar yazar, eser, basım-yayın ve okur olarak sınıflandırılabilir. (Yazıcı, 2021: 41) Bir edebî eser üretilirken yazar yahut şair onun toplumla olan ilişkisini de göz önünde bulundurmak ve ortaya çıkacak yapıtın cemiyete etkisini de düşünmek durumundadır. Nitekim Köksal Alver de edebiyat sosyolojisinin hareket noktası olarak edebî eserleri aldığını ancak temelde o eseri oluşturan tüm ilişkiler ağını irdeleme maksadı taşıdığını kaydeder. Alan Swingewood'un edebiyat ve sosyolojinin ortak bir temeli paylaştığı görüşünden yola çıkan Alver, ayrıca sosyolojinin insanın toplumla ilişki ve uyumunu irdelediğinin ve edebiyatın da sosyoloji gibi bireyin toplumdaki konumu ve sergüzeştiyle ilgilendiğinin altını çizerek. (Alver, 2006: 106-107) Bu fikirler ışığında bu makalede de Halide Edib Adıvar'a ait *Âkile Hanım Sokağı* adlı roman edebiyat sosyolojisi çerçevesinde incelenerek eserin ortaya çıkışının ardındaki dinamikler ve metnin işaret ettiği toplumsal fenomenler belirlenmeye çalışılacaktır.

Âkile Hanım Sokağı'nın Edebiyat Sosyolojisi Kuramına Göre Çözümlemesi

1957-1958 yılları arasında *Hayat Mecmuası*'nda üç müstakil roman gibi tefrika edilen ancak 1958'de tek bir kitap hâlinde yayımlanan *Âkile Hanım Sokağı*, Halide Edib'in son dönem eserlerindedir. (Enginün, 2007: 316) Adıvar'ın edebî yolculuğu düz ve tek bir çizgide ilerlemez; yazar, kadın meselelerini irdeleyen ve Millî Mücadele odağındaki Anadolu'yu anlatan romanlarının ardından Cumhuriyet sonrasında Türk toplumunun geçirdiği dönüşümleri vurgulayan toplumsal karakterli yapıtlarıyla ön plana çıkar. Bu romanda da sanatçının II. Dünya Savaşı sonrası Türk toplumundaki değişimleri ve Amerikan kültürünün sosyal hayat üzerindeki etkilerini ele aldığı görülür. (Köksoy, 2019: 1165) Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Nermin ve Tarık Tamar çiftinin Ankara'dan Âkile Hanım Sokağı'na gelişi ve Âkile Hanım'ın hayat hikâyesi anlatılır. Nermin, Tarık Tamar ile uzun yıllardır evlidir ancak son dönemlerde Tarık'ın sekreteri Sevim'le bir ilişkisi olduğunu düşünür. Tarık'ın Nermin olmaksızın gittiği Roma'da Sevim'i de yanına alması bu şüpheyi pekiştirir ancak eser boyunca bu kuşkular bir sonuca bağlanmaz. Neticede Sevim bir başkasıyla evlenip Amerika'ya yerleşir.

Tarık da eşini alıp Ankara'ya döner. Romana adını veren belirginleştirilen Âkile Hanım ise tüm sokağa kendini saydıran bilge bir kadın karakterdir. Eşi tarafından aldatılmış, bunu ortaya çıkarmış ve cemiyetin boşanan kadına menfi bakışına rağmen ondan ayrılmıştır. Sonrasında kendini çevrenin hayırına adanmış ve herkes tarafından takdir gören biri hâline gelmiştir. "Sallan ve Yuvarlan" başlığını taşıyan ikinci kısımda Gülbeyaz'ın serüveni ele alınır. Gülbeyaz, aslında Nermin'in eniştesi Samim Bey'in kızıdır lakin bu sır ondan annesinin evin işlerini gören yardımcı kadın Güzide Hanım olması sebebiyle yıllarca saklanır, sır ortaya çıktıktan sonra da Güzide Hanım intihar eder. "Cıbil Kız" başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise Mimar ve Mühendis Sadi Arslan'ın gözünden Âkile Hanım Sokağı'nda olup bitenler aktarılır ve "Cıbil Kız" olarak tanımlanan Ayşe'nin trajik hikâyesine yer verilir. Ayşe, erkeklerin dikkatini çekmek için çabalar ancak muvaffak olamaz, âşık olduğu Sadi Arslan evlenince intihara yeltense de hayatta kalır. Birbiriyle bağlantısız görünen her bir bölümde belirli karakterlerin başlarından geçenler merkeze alınmakla birlikte çok sayıda roman kişisi de boy gösterir ve böylece devrin bir nevi panoraması çizilir.

Biyografik Etki

Edebî eserler, anonim üretimler olmadıkları müddetçe onları oluşturan kişilerle birlikte konumlandırılır. Öyle ki Foucault'ya göre edebiyat araştırmacısının ilk ödevlerinden biri, eser anonim olsa dahi üreticisini bulmak ve onun eserle arasındaki bağı tespit etmektir. Yazar, bir nevi yaratıcı iktidardır ancak metindeki her söylem doğrudan yazarın sesi yahut yaşantısının izi olarak değerlendirilemez; o metne yön veren bir rehber ve metnin içindeki çelişkileri açıklamaya yarayan bir anahtar niteliğindedir. (Altuğ, 2012: 89-90) Bununla birlikte neticede metne dâhildir ve hayatına içkin unsurlar da metnin oluşumunda söz sahibidir. Dolayısıyla bir romanın ortaya çıkışının ardındaki nedenler irdelenirken yazarın biyografisinden de yararlanmak gerekir.

1882'de doğan Halide Edib Adivar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sancılarını yürekten hisseden bir sanatçıdır. Küçük yaşta annesini kaybetmesi ve sonradan babasının yeniden evlenmesiyle çocukluğunu babasının ve anneannesinin evleri arasında âdeta mekik dokuyarak geçirmesi onu iki kültür halkası arasında bırakır. Bunlardan ilki II. Abdülhamit Dönemi saray görevlilerinden olan babasının alafanga evi bir diğeri ise anneannesinin alaturka tarzda döşenmiş konutudur. Böylece bu mekânlar ve buralarda tanıştığı insanlar vasıtasıyla sanatçı, iki medeniyeti karşılaştırma, sentezleme ve Batı kültürünün toplumumuza temas eden noktalarını tespit edebilme fırsatına erişir. İnci Enginün, sanatçının babasının çok sayıda evlilik yapmasının ve yine bu evlerde "gözden düşmüş" birçok kadınla karşılaşmasının onda çok eşliliğe karşı olağan bir tepki doğurduğunu ifade eder. Bu durum hem bireysel yolculuğuna hem de edebî hayatına yansiyacaktır. Nitekim *Âkile Hanım Sokağı'nda* Nermin'in Daktilo Sevim'e karşı takındığı tavır, Âkile Hanım'ın başka bir kadına meylettigi için eşinden boşanması, Ayşe karakterinin evli erkeklere karşı eserinde satır arasında kınanan hareketleri yazarın bu duyusunun yansımalarıdır.

Halide Edib, ilköğrenime önce bir Rum Osmanlı vatandaşının idare ettiği okulla başlar daha sonra "âmin alayı"na katılarak Müslüman mektebine devam eder. Bu husus onun Rum cemaatini tanınmasını ve Rumcaya aşına olmasını sağlarken romandaki Karamanidis ve Yuvanidis ailelerinin de ortaya çıkışına zemin hazırlar. Yuvanidislerle aynı apartmanda yaşayan Karamanidisler, çalgılı eğlenceler düzenleyen ve toplum tarafından hafifmeşrep olarak görülen bir ailedir. Bu aile üçüncü bölüm olan "Cıbil Kız" da kendini gösteren Hizmetçi Ayşe karakterinin oluşumunda etkilidir. Onlara zıt meşrepteki Yuvanidis ailesi ise pazar günü kiliseye gitmek için dışarı çıkan mazbut bir ailedir ve Türklerle selamlaştıkları hâlde Karamanidisleri görmezden gelmekte, onları cemiyetlerine yakıştırmamaktadır. Böylece sanatçının Rum cemaatine dair bilgisinin ve anılarının eserin kurgusunun şekillenmesinde etkili olduğu görülür. Adivar, yedi yaşına geldiğinde Üsküdar Amerikan Koleji'ne başlamış ve birkaç kez ayrılmakla beraber okulu tamamlamıştır. Bu yıllarda aldığı eğitim ise onun İngiliz dili ve Amerikan toplumunu tanınmasını sağlamıştır. Sanatçı, siyasi sahada da aktif, Türk modernleşmesine dair fikirleri olan bir yazardır. 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurucuları arasında bulunan, 1919 Mayıs'ındaki Sultanahmet Mitingi'ndeki konuşmasında "hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz" ifadesini kullanan ve liberal bir fikir yapısına sahip olan yazar, idealist kimliğini gerçekçi bir duyusuyla birleştirir. Wilson Prensipleri Cemiyetinin amacı, Amerika'nın Türkiye'ye ekonomik anlamda destek sunmak için müşavirler göndermesini ve ülkede iç reformlar yapmasını

sağlamaktır. Enginün, Atatürk'ün Samsun'a çıkışından sonra vatan aydınlarına gönderdiği mektubu cevaplayan ve Mustafa Kemal'in kararı ne olursa olsun yanında olacağını beyan eden Halide Edib Adıvar'ın bu dönemde Amerikan mandacılığından ümidini kesip yeni bir dönemece girdiğini ifade eder. (Enginün, 2019: 5) 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında eşi Adnan Adıvar'ın da bulunması, Halide Edib'in bu minvalde hedef tahtasına oturtulmasına neden olur. Sağlık sorunları da yaşayan sanatçı eşiyle beraber ülkeden ayrılır. Adıvar'ın 1930'a gelindiğinde ise Columbia Üniversitesinde verdiği konferanslar sebebiyle Amerika'nın çeşitli bölgelerinde bulunma fırsatına eriştiği görülür. (Enginün, 1988: 376) Eserdeki Amerikanlaşma olgusunun kültürü iyi bilen bir yazar tarafından dile getirilişi bu anlamda dikkate değerdir. Adıvar'ın neredeyse tüm eserlerinde görülen ideal kadın karakterler de yine romandaki bir biyografik unsur olarak göze çarpar. Örneğin son bölümde yazarın ideal Türk genci Sadi Arslan ile evlendireceği münevver ruhlu bir genç kadın olan Serin, sanatçının kendisi gibi Beşiktaş'ta doğar ve küçük yaşta annesini kaybeder. Ayrıca Nermin Tamar da Batılı bir eğitim almasına rağmen geleneksel kültüre ait değerleri muhafaza eder. (Köksoy, 2019: 1165) Dolayısıyla kişilerin de Halide Edib'in yaşam hikâyesinden etkilendiğini düşünmek mümkündür.

Karakterlerin İşlevi

Gennady Pospelov, *Edebiyat Bilimi* adlı çalışmasında, edebiyat eserlerinde "nesnel biçimde meydana getirme"nin önemli unsurlarından biri olarak kişilerin söylemine dikkat çeker. Kişiler, monolog ve diyaloglar vasıtasıyla romanın yekûnunda ciddi bir yer teşkil ettikleri gibi aslında okura da yazarın sesini duyururlar. (Pospelov, 2014: 224) Bu durumda edebî yapıt çözümlenirken alınacak toplumsal mesajların belirlenmesi için kişilerin söylemlerine de başvurmak gerekmektedir. Nitekim *Âkile Hanım Sokağı* da bu anlamda farklı zümrelerden pek çok karakterin söylemine yer vermektedir. İnci Enginün, Halide Edib Adıvar'ın hikâye ve romanlarına dikkat edildiğinde, onun ilk yapıtlarından itibaren iki kültür ve medeniyete dair karakterlere yer verdiğini belirtir.. Bu özelliğin gittikçe ivme kazandığını ve sanatçının karakterlerle kendi yaşamı arasında ortaklıklar bulundurduğunu da ekler. (Enginün, 2019: 33) Enginün, *Âkile Hanım Sokağı*'nda da üç tip insan yer aldığını belirtir. İlk grup emekli Büyükelçi Samim Akyürek ve karısı Ayşe gibi aristokrat, kültürlü ailelere mensup olan kimselerdir. İkinci grupta taşradan İstanbul'a gelerek burada tutunan ve yahut şehrin girdabında kaybolan kişiler vardır ki bunlara Âkile Hanım, Akyüreklerin yardımcısı Güzide ya da "Cıbil Kız" Ayşe örnek verilebilir. Son grupta ise Amerikalı Dick ve kız kardeşi Mary Jones gibi yabancılar yer alır. (Enginün, 2007: 317) Âkile Hanım, bilgi birikimi, öngörüsü ve becerikliliği ile sokakta yaşayanların gönlünde taht kurmuş, onların akıl danıştığı biridir; öyle ki asıl adı Ahmet Kemal Sokağı olan sokak, burada yaşayan sakinlerce "Âkile Hanım Sokağı" olarak anılmaktadır. Roman, yukarıda da belirtildiği gibi Tarık ve Nermin Tamar çiftinin Âkile Hanım Sokağı'na gelişiyle başlar. Tarık, yurt dışı görevlerde bulunan bir müsteşardır ve büyükelçilik kâtipliği yaptığı sırada Nermin'in teyzesinin kocası vasıtasıyla Nermin'le tanışarak bir nevi mantık evliliği yapmıştır. Davranışlarında ölçülü ve planlı olan, eşini nereye gitse yanında götürülen Tarık'ın son dönemlerde tavırlarında bir yumuşama sezmesi, ayrıca Sevim adlı sekreterin onun yanında sıklıkla bulunuşu Nermin'i kuşkuya düşürür. Bu sebeple eşinin şüpheli Roma seyahati boyunca Ankara'da kalmak yerine teyzesi ve eniştesinin emeklilik günlerini geçirdikleri Âkile Hanım Sokağı'ndaki evde bulunarak zihnindekilerden arınmak ister. Bu seyahat, romandaki olayların kurgulanması için önem teşkil eder zira Tarık ve Nermin'in varlığı tıpkı Âkile Hanım gibi, cemiyetin bir araya gelişi için âdeta bir baz görevi görür. Mahalleli, Âkile Hanım'ın, meslek sahibi üst zümre ise Tamar çiftinin etrafında konuşlandırılarak romana dâhil edilir; böylece parçalı olaylar silsilesi bir zincir hâlinde sunulmak istenir.

Halide Edib Adıvar'ın yapıtlarında sıklıkla görülen idealize edilmiş kadınların bu eserdeki izdüşümü olan Âkile Hanım, yapıtın özellikle ilk bölümünde rol oynar. Âkile Hanım mahallelinin dertlerine çözümler üretmeye çalışan -ve bu sebeple romanda "muhtar" olarak anılan- kendi ayakları üzerinde duran; eşinin ihanetine karşı çaresiz kalmayıp, aklıyla bu durumun üstesinden gelip evladını tek başına büyütebilmiş güçlü bir kadındır. Bu karakterin yolculuğu ile Halide Edib'in ilk eşi Salih Zeki ile olan münasebeti arasında bağ kurulabilir ancak gerçek hayatta Salih Zeki, başarılı ve dominant bir karakterken Âkile Hanım'ın eşi Fatin Varna, oldukça silik ve Âkile'nin emeğine, çabasına muhtaç biridir. Buna rağmen sanatçının eserlerinde sıklıkla rastlanan, işinin ehli, akıllı ancak kadınsı yönleri geri planda kalan karakterlerin karşısında yer alan

ve yalnızca dişilik özellikleriyle ön plana çıkan kadın tipinin temsili olan Kara Gülsüm tarafından tuzağa düşürülmüştür. Burada sanatçının toplumsal cinsiyet rollerine dair mesaj vermek istediği sezilmektedir. Evi çekip çeviren, geleneksel Anadolu kadınıdır. Onun sağlam duruşuna mukavemet gösteremeyen erkek karakter çözümü kolaylıkla sindireceği, kendini üstün görebileceği bir başka kadına yönelmekte, kaçmakta bulur: "Evet Fatim, belki esasen mevcut olan, fakat kendisinin farkına varmadığı aşâğılık duygusundan, ancak Kara Gülsüm'e çıkıştığı, hatta tokat attığı zamanlar kurtulabiliyordu." (2022: 86) Âkile Hanım'ın bu yapıttaki işlevi ilk bölümün nihayete erişiyile tamamlanır ve onun adıyla anılan bu sokakta olan bitenler okura yansıtılmaya devam edilir.

Yüksek Mimar ve Mühendis Sadi Arslan da romanda merkez konumunda bulunan kişilerdendir. Eserin son bölümünde görülmeye başlanan Arslan, toplumu gözlemlemek ve yeni moda yoz akımların sosyal yaşama nasıl sirayet ettiğini bizzat bu topluluklarda bulunan birinin bakışıyla anlatmak için kurgulanır. Aynı bölümde odağa alınan Karamanidiserin evinde yetişen ve gayriahlaki hareketler sergileyerek mahalledeki esnaf ve şoförleri pencere başına toplayan Ayşe karakteri, yine benzer bir amaca hizmet eder: Toplum Amerikanlaşmaktadır ancak bu yabancı kültür, Türk halkının değerlerini karşılayacak yahut geleneksel yapısıyla uyum sağlayacak nitelikte değildir. Dolayısıyla Tanzimat romanından beri sıklıkla işlenen Batı kültürünü sorgulamadan içselleştirmiş, modernleşme adına ahlaki değerlerini öteleyen bireylerin düştükleri içler acısı durumlar, *Âkile Hanım Sokağı*'nda da dikkat çekilen meseleler arasına girer.

Türk toplumunun yüzlerce yıllık yerleşik kültürü ve geleneği, Batı ile temaslara çok önceden başlamış olsa da Amerikan medeniyeti ile yakınlaşma tahmin edilenin ötesine geçmiş, cemiyet hayatının neredeyse tüm aşamalarına nüfuz etmiştir. Bunda doğrudan Amerikalı bireylerin de payı vardır; örneğin Dick karakteri, Nermin'in Amerika'da bulunduğu yıllardan beri çevresindedir. Flörtöz tavırlarıyla ilgi çeken bu roman kişisi, hem kendi kültürünün canlı bir temsili oluşu hem de Nermin'in eşinin onu aldattığından şüphelendiğinde Tarık'ı kıskandırmak için yanında tuttuğu isim olması bakımından dikkat çekicidir. Dick, "Nermin Hanım'ı Emirgân'a dansa götürceğimi önce ben söylemişim. Biz Washington'dan beri dans arkadaşıyız. Sosyetenin en parlak dans çifti..." (2022: 120) ifadesini rahatlıkla kullanabilir. Adıvar, bu romanda Nermin'i idealleştirmez, eşinden şüphelendiği noktada kendi karakterinden taviz verebileceği vehmini yaratır. Eserde bu karakterlerden başka Güzide Hanım, Gülbeyaz, Sami Hoca, Fuat ve İsmail Beyler gibi pek çok yan karakter bulunmakta ve bunlar vasıtasıyla bir toplum, kesitler hâlinde incelenmektedir.

Toplumsal Dinamikler ve Söylem

Edebiyat eylemi yalnızca okura estetik bir perspektif açmayı amaçlamaz; yazar yahut şair âdeta bir misyon üstlenerek toplumdaki bireylere farkındalık kazandırma yoluna gider. Okuru eğlendirdiği gibi onu ürkütmeyi, şaşırtmayı; ona yol göstermeyi amaçlar. (Bülbül, Türkoğlu, Tüzeci, 2015: 29) Buna göre edebî eserin işlevlerinden biri de toplumsal yapıyı analiz etmek ve o toplumda yaşayan bireylerin içlerinde bulunduğu yaşamsal güçlükleri ortaya sermek ve hatta gerektiğinde bunlara çözüm yolu sunabilmektir. Bu husus, metnin oluşumunun da tarihî ve toplumsal veçhelerden ele alınmasının gerekliliğini doğurur.

1958'de yayımlanan *Âkile Hanım Sokağı*'nda anlatılanlar, Demokrat Parti yılları Türkiye'sine denk düşer. II. Dünya Savaşı yıllarında sıkılaştıran devlet politikaları toplumda muhalif seslerin yükselmesine yol açmış ve Şerif Mardin'in deyişiyle "Volk-İslam" olarak anılan, halkın geleneksel dünya görüşüyle biçimlenen bir duyuş zemine hâkim olmaya başlamıştır. (Şahin, 2012: 32) Bu durum 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla sonuçlanır. Halide Edib Adıvar ise iktidarın serbest seçimler dolayısıyla el değiştirmesine dair memnuniyetini dile getirir hatta 14 Mayıs tarihinin Demokrasi Bayramı olarak kutlanmasını dahi teklif eder. (Tarhan, 2020: 400) Ancak oluşumun demokratik söylemden uzaklaştığını düşündüğü noktada buradan fikrî ve siyasi desteğini çekmekten de geri durmaz. (Tarhan, 2020: 406) Geleneksel-muhafazakâr bir çizgide ilerleyen ancak laiklik vb. Cumhuriyet değerlerinden taviz vermeyen Demokrat Parti iktidarında, dış politikada da birtakım değişiklikler mevcuttur. Bunlardan en belirgin olanı Amerika ile olan münasebetlerdir. XVIII. yüzyılda, Amerikalıların Osmanlı İmparatorluğu'na ait Kuzey Afrika topraklarında konsolosluk açmasıyla başlayan Türk-Amerikan ilişkileri, Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sebebiyle yavaş da olsa gelişerek ilerlemiş, Cumhuriyet Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün Amerikan Sefiri Joseph C. Grew ile kamera karşısına geçip Amerikan halkına dostluk mesajı göndermesi de yine bu gelişmelerin süreceğini göstermiştir. Ancak asıl sıçrama II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin ortak düşman olarak görülmesi neticesinde

yaşanmış, 1947'deki Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye ekonomik yardım paketi gönderilmiş ve 1948'de Marshall Planı ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması yapılmıştır. (Eşel, 2019: 149) Bütün bunlar Türk-Amerikan ilişkilerini sağlamlaştırmakla beraber Amerikan kültürünün de topluma yansımaya başlayışı sonucunu doğurmuştur. 1950'de Kore'ye asker gönderilmesi ve 1952'de NATO'ya üye olunması da yine bu kültür etkileşimini pekiştiren öğelerdendir. *Âkile Hanım Sokağı*'nda da özellikle vurgulanan bu Amerikanlaşma meselesidir. Bu kültürden gelen *Rock & Roll*, *Strip-Tease* gibi yabancı unsurlar eserde birer bölüme ad vermiş, geleneksel değerlere uymayan birtakım toplumsal fenomenlere nasıl yol açtıkları okura aktarılmak istenmiştir.

Eser, İstanbul'un, geleneksel ve modern yaşam tarzlarının aynı anda varlık gösterdiği bir sokakta yaşayan insanları anlatır. Sakinleri gibi sokağın kendisi de karma bir yapıdadır. Böylece yapıtın henüz ilk satırlarında, mekân tasviriyle okura birbiriyle zıt olguların bir arada bulunduğu, karmaşık bir roman düzlemiyle karşı karşıya olduğu sezdirilir:

"Buradaki evler bugünkü Türkiye'nin, mimarî bakımından eski ve yeni birbirine benzemeyen üslûplarının bir hülâsası gibidir. Çökmeye mahkum cumbalı, kafesli, yanları teneke kaplı evcikler, biraz daha içinde yaşanabilecek başka ahşap binalar ve bu eski biçim evlerin aralarında mesela, yüzleri iki metreyi geçemeyen, altı yedi katlı kâgir veya beton Hilton karikatürleri de göze çarpar. Her halde üç, dört yüz yıllık bina usullerinin -şaka olsun diye- numuneleri karmakarışık bir sergi halindedir." (2022: 18)

Burada anlatılan, aslında tüm bir Türk toplumunun mikro düzeyde temsilidir. Adıvar, *Âkile Hanım Sokağı*'nı doğrudan Türkiye'yi imleyen bir örneklem olarak seçmiştir. Bu sokakta geleneksel ya da modern, umursamaz yahut ciddi, toplumda nice örneği bulunan pek çok insan vardır:

"Sokaktan gelip geçenler de kılık kıyafet bakımından, çocuklar kadar birbirine benzemeyen insanlardır. Saçlı sakallı, kelifelli efendiler arasından geçen kadınlar da hiç birbirine benzemez. İşte, askervârî yürüyerek geçen üç güzel kız! (...) Üçü de birbirinden güzel, fakat hiçbiri fingerdek değil, gayet ciddidirler. (...) Tavırları hiçbir erkeğe cesaret vermez. Yüzlerinde boyadan eser yoktur. Bunlar belki üniversite talebesi, belki de münevver aile kızlarıdır. İşte, boyalı şişman veya zayıf, ancak plajlarda görülecek kadar çıplak kadınlar. (...) İşte, eski İstanbul bakiyesi, yeldirmeli veyahut Anadolu'dan gelmiş çarşafı, ağzını, burnunu örten bir hatuncağız daha! Erkeklerin hemen hepsi kolları kısa gömlekli, yakaları açık, belleri kemerli, bazıları sportif ipince gençler, bazıları şişman, karnı dışarıya fırlanmış, enseleri okkalı, gözleri fırlak, yeni zamana ayak uydurmaya çalışan yaşları ilerlemiş adamlar. Hiçbirinin başında şapka yoktur." (2022: 19)

Romanın birinci bölümünde Nermin Tamar, kendi ağzından hayat hikâyesini anlatır. Eniştesi ve teyzesinin büyüttüğü, önce annesi sonra da kıdemli bir asker olan babasını kaybeden bu genç kadının öyküsünde değişen bürokrasi ve modern arkadaş çevreleri öne çıkar. Nermin'in, büyükelçi olan eniştesinin görevi sebebiyle gittiği Amerika'da tanıştığı Tarık'ın âdeta mekanik hareket eden ve eşine bağlı bir adam olmasına rağmen sekreteri Sevim'le olan ilişkisi, bu kadının samimi tavırları ve Tarık'ın Roma'ya eşine sezdirmeden onu götürmesi ilk bölümün çatısını oluşturur. Bu noktada parmak basılan, kadın erkek ilişkilerinde gayriahlaki ve basit hareketler sergileyen kadınların çoğunlukla tercih edilen taraf oluşlarıdır. Bunun tam tersine, işini gereğince yapan kadınlar ise erkeklerin işlerini ellerinden alacakları korkusuyla dışlanırlar:

"Bilmem neden, son zamanlarda Ankara'da yalnız kadın değil, erkek muhitlerinde de, çalışan kadınlara karşı korkunç bir kin, bir gayz hissediliyordu. Erkeklerin de kadınların da bu kini başka başka şekilde bir kıskançlık eseri idi. Erkekler belki çalışan kadının ekmeçlerini ellerinden almaya namzet bir vaziyete geldiklerini tahayyül ediyorlardı. Kadınların ise saiki daha fazla hissî idi." (2022: 42)

Âkile Hanım da hafifmeşrep bir kadın yüzünden evliliğini sonlandırdığından benzer bir dertten mustarıptır. Toplumun dönüştürülen yapısında aile, artık geleneksel düzende haiz olduğu anlamı karşılamaz; çiftler için boşanma artık oldukça olağan ve kolay bir şeydir. Bu durum, eşi konusunda şüpheye düşen Nermin'in söylemiyle yankı bulur:

"Ailenin kutsî bir müessese olduğunu unutmış görünen bir cemiyet içinde yaşıyorduk. Eskiden devamlı tüttüğü söylenen ocaklar şimdi birer birer, bir kibrit gibi püf demekle sönyordu. Üç ay evvel bilmem hangi sinemada tanışıp, sevişen nice evliler görüyordum ki, kızlar biraz daha zengin bir adam -hele otomobili olursa- kendisine yılışınca yuvasını bırakıp kaçıyorlar. Sonra gene, kendisine samimiyetle bağlı yirmi, otuz yıllık karısını genç bir daktiloya âşık olup bırakmış nice akli başında görünen baylar vardı." (2022: 76)

"Sallan ve Yuvarlan" başlıklı ikinci bölümde toplumsal eleştiri dozunun yükseldiği görülür. "Sallan ve

Yuvarlan" ile kastedilen, Amerika menşeli *Rock & Roll* kültürüdür. 1950'li yılların Türkiye'sinde geçen eser, yukarıda da değinildiği üzere tüm dünyada yükselen Amerikanlaşma olgusuna dair eleştirilerle doludur. Nermin, Tarık Roma'ya gittikten sonra, ondan şüphelendiğinden gizli bir kıskançlığa kapılarak kendisine her daim geniş iltifatlarla yaklaşan Amerikalı Dick ile samimiyetini iletir ve arkadaş grubuyla çeşitli eğlencelere katılır. Bu mekânların bir örneği olarak caz parçalarının çalındığı Emirgan gösterilir. Buradaki kahvede insanlar dans ederek eğlenirken onları dışarıdan seyreden ihtiyar bir adam gördükleri karşısında şaşırır ve bunların topluma uygun olmadıklarını düşünür:

"Bu lâtif Boğaziçi'nde bir sürü küffar çırağı zıpır bozuntusunun çaldığı havalar hiç, ama hiç uymuyor. Ne çare ki şimdikiler hep oyun havaları isterler. O hâlde köçek, çiftetelli çalsınlar. Hayır, onlar da olmaz. Buraya göbek atma, boyun kırma, omuz titretme yaraşmaz." (2022: 123)

Bahsi geçen geleneksel İstanbullu, Emirgan'a Itrilerin, Suyolcuzâdelerin özetle klasik Türk musikisinin yaraşacağını düşünerek aslında geleneksel Osmanlı üst kültürünün Batı özentisi bir yozlukla paramparça edildiğini düşünen klasik duyusu temsil eder. Onun antitezi ise biraz uzaktan masasındaki melon şapkanın az üzerinden bu takkeli ihtiyarı seyreden adamdır; bu kişi için medeniyetin simgesi melon şapka onun tarafından takke "festen bile aşağı" olarak nitelendirilir. Adıvar böylece başlıkları bir metafor olarak kullanarak toplumsal ikiliği gündeme getirmek ister.

Samim Bey'in evinde düzenlediği entelektüel nitelikli toplantılar da toplumsal paradigmanın masaya yatırılması için vasıta teşkil eder. Çeşitli tabakalardan kişilerin bilhassa doktor ve profesörlerin bulunduğu bu ortamda konuşan kimseler, Adıvar'ın okura duyurmaya çalıştığı fikirlerinin sözcülüğünü yapar. Tartışılan meselelerden biri makineleşme olgusudur. Bu sohbetlerden robotların henüz varlık gösterdiği dönemlerden itibaren bir gün insanoğlunun yerini almaya kalkışıp kalkışmayacaklarının merak edildiği görülür. Makine medeniyeti, bilhassa atomun parçalanması, toplumu derinden sarsmıştır. Bu sarsılış pozitivist düşüncenin dini arka plana iten yapısını bertaraf etmiş, insanlar bilhassa Batı'da yeni dinî temayüller arama yolunu seçmiştir. Bu husus bir matematik profesörünün gözünden aktarılır: "Emin olun, bugün makinelerin hâkim olduğu Amerika'da dine doğru âdeta isteri halini alan temayül, bu içimizin kofluğundan kurtulmak için bir yol aradığımızı ispat eder." (2022: 135) Burada aslında biyografik bir not da düşmek gerekir; Adıvar, anneannesinin evinde İslam tasavvufu ile tanışmış ve dinin dünyadaki boşluğu dolduran ulvi bir yapısı olduğuna inanmıştır. Bu sebeple onun kahramanlarının da determinist düşünce yerine dine sığınmayı önceleyen bir kanaate sahip oluşları anlaşılabilir bir durumdur; nitekim bu duyuş, *Rock & Roll* ile Rıfailik'i özünde bir olarak görece denli ileri gidebilmiştir:

"-Ben de Profesör'ün sözlerine hak veriyorum. Bugün Emirgân'da idim. Orada çalınan bir Amerikan havası bugünkü hayatımızı tamamen ifade ediyordu. -"Salla ve Yuvarla" mı? -Adı nedir bilmiyorum. İnsanın içinde bir cezbe yaratıyordu. Rıfailik'in ruhunu Amerika ihya etmiş. Belki bizim kapadığımız tariklerin hepsi Amerika'da açılacaktır." (2022: 136)

Umberto Eco'nun deyişiyle bu "aşırı yorum"u (Eco, 2008: 26) sanatçının Amerikan kültürüyle yakın münasebeti sebebiyle iki toplumun değerlerini kaynaştırma çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat Halide Edib, Amerikan kültürüne duyduğu sempatinin yanında söz konusu gayriahlaki hareketler olduğunda bunlara karşı tavır almasını da bilir. "Cıvıl Kız" başlığını taşıyan son bölümde Ayşe karakteri üzerinde durulur ve bu kızın ilgiden yoksun büyümesinin ve Karamanidilerin evinde gördüğü şatafatlı ve Türk toplumunun geleneklerine aykırı yaşamın onun üzerinde yarattığı olumsuz etki dile getirilir. Bolu'nun bir köyünden İstanbul'a hizmetçilik yapmaya gelen, bu süreçte teyzesi ve eniştesinin yanında kalan Ayşe, fark edilme ihtiyacı duyduğundan akşam perdeleri çekmeyip odasını tüm sokağa izletmeyi bir marifet sayar ve çevresindeki tüm erkeklerin ilgisini üzerine çekmek ister. Bunların başında ise üçüncü bölümde okura tanıtılan Mimar ve Mühendis Sadi Arslan gelir. Ayşe, onun bir başkasıyla evleneceğini duyunca kendini evin çatısından aşağı atar ve ağır yaralı biçimde kurtulur. Bu öykü, modernleşmeyi yanlış örneklerle tanıyıp yalnızca görünüşten ibaren algılayan basit bireyin muhtemel yazgısını imler. (Köksoy, 2019: 1181) Yazar tarafından iyi yetişmiş, modern ve örnek bir genç olarak sunulan bu Sadi Arslan ise Âkile Hanım Sokağı çevresindeki kariyer sahibi kişilerle bir arada bulunur ve yine Nermin gibi, okura dönemin üst tabakalarının yaşamını gözlemleme fırsatı sunmak için hareket eder. Adıvar, Arslan'ın İstanbullu olduğunu söyler ve bu doğrultuda İstanbul'a dair tespitlerini dile getirme şansı yaratır:

"İstanbulunun anası ve atası ekseriye başka illerden, hatta başka diyar ve ırklardan gelirdi. Bunlar nereden gelmiş

olurlarsa olsunlar, Türkleşmiş, İstanbullulaşmış insanlardan teşekkül ederdi. İşte bundan dolayı İstanbullu, nevi şahsına münhasır bir varlıktır. İstanbul, iki nesil geçer geçmez, içine yerleşmiş olanlara damgasını basar. Bu damganın iyi veya kötü tarafları olabilir, fakat birkaçı hiç değişmez. Bunların başında objektif düşünmek gelir; bilhassa fikir tecessüsü hâkimdir." (2022: 163)

Halide Edib, ilerleyen satırlarda da İstanbul ile düşünce zenginliği arasında bağ kurar ve çok kültürlü yaşam tarzının insanı bağınazlık ve softalıktan alıkoyduğunu altını çizer. Sadi Arslan da işte bu İstanbullulardan bir tanesidir; yazar onun bakışıyla cemiyetin eleştirisini yapma fırsatı bulur.

Âkile Hanım Sokağı'nda gayrimüslimlerin kendi cemaatleri ve Türklerle münasebetleri konusuna da yer ayrılmış ve böylece sosyal tabakalar zenginleştirilmiştir. Adıvar, birbirine taban tabana zıt iki Rum aile profili çizer. Bunlardan ilki sazlı sözlü eğlenceler düzenleyen, haklarında pek çok dedikodu yapılan ve Ayşe'nin olumsuz tavırlarında da payı bulunan Karamanidis ailesidir; diğeri ise dindar Yuvanidislerdir. Böylece yazar, toplumdaki gayrimüslim cemiyetlerin kendi içlerinde de tek bir renk teşkil etmeyecekleri gibi Müslüman çoğunlukla olan münasebetlerinde de milliyetçi bir bakıştan ziyade ortak değerleri temel aldıklarını gösterir. Örneğin Yuvanidisler Türklerle selamlaşır, bayramlarda hâl hatır sorarlar ancak ahlak bakımından uygunsuz buldukları Karamanidislerle karşılaşmak dahi istemezler. Bu, muhafazakâr bir aile için anlaşılabilir bir durumdur. Ancak romanda Türk komşuların çoğunun Karamanidisleri daha neşeli ve yakın buldukları geçse de yazar, söz konusu gayriahlaki bir hareket olduğunda bunun nedenini Rumlar tarafından yetiştirilmiş olmakla açıklayacak ve Sadi Bey'in annesine "Kızcağz bir Rum evinde yetişmiş. Galiba onlarda bu tabii bir hâl." (2022: 215) dedirtecektir. Bu alıntı, 1950'lerde dahi azınlıkların edebî çevreler tarafından nasıl konumlandırıldıklarının tespiti açısından önemlidir.

Romanın üçüncü bölümünde Amerikalı Dick'in kızkardeşi olan Mary Jones'un esere dâhil edilişi yazar tarafından Türk toplumuna Batılı bakışın da vurgulanmak istediğinin göstergesidir. Sanatçının daha önce *Tatarcık* (1939) romanında yaptığına benzer biçimde burada da Batılı bir gözlemci toplumu gözlemler:

"Gerçi yeni bir Türkiye meydana geldiğini gazetelerde okumuş ve Dick'ten gelen mektuplardan öğrenmişti. Fakat Türkiye'yi şalvarlı, yatağanlı erkekler, peçeli ve evlerinde mahpus hayatı yaşayan kadınlar diyarı gibi telakki etmiş olanların zihniyetinden bir tortu, suurunun altında yaşıyordu." (2022: 260)

Mary Jones, aslında Türkiye'nin dönüşüm geçirdiğinin farkındadır lakin bilinçaltındaki imajlardan da kurtulamadığından büyük bir tecessüs içerisinde Âkile Hanım Sokağı'nı araştırmakta, buradaki fertleri tanımaya çalışmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu sokak, minyatür bir Türkiye olarak tasarlandığından onun burada rastladığı moderniteye uyum sağlamış bireyler de aslında satır arasında toplumun başarısı olarak telakki edilir. Böylece Amerikan kültürünün ananevi değerleri zedelemeye müsait ve dikkat edilmesi gereken etkisinin art planında eserde modernleşme projesinin başarılı olduğu izlenimi verilir. *Âkile Hanım Sokağı*'ndaki bütün bu toplumsal göndermeler dikkate alındığında yazarın 1950'ler Türkiye'sine dair okurda bir izlenim oluşturmaya gayret ettiği ve topluma dair birtakım sorunlara çare aradığı sezilir.

Sonuç

Edebiyat sosyolojisi bir metnin ortaya çıktığı şartlarını, varoluş nedenini ve gerek toplumun metinle gerek de metnin toplumla olan ilişkisini irdeleyen bir bilim alt dalıdır. Cumhuriyet Dönemi Türk romanının önemli yazarlarından olan Halide Edib Adıvar, kadın meselelerini odağa alan ilk romanlarının ardından 1922'de tefrika edilen *Ateşten Gömlek*'ten itibaren toplumcu yönü kuvvetli eserler kaleme alma yoluna girmiş, sonrasında ise Cumhuriyet Türkiye'sinin toplumsal dinamiklerini masaya yatırmayı öncelleyen yapıtlar ortaya koymuştur. Sanatçının duyduğundaki bu değişimin temelinde biyografik ve toplumsal nedenler yatar. Adıvar, eşi Salih Zeki ile yaşadığı sorunlar ve akabinde boşanmasının ardından kendi hayatından alınan parçalardan dokunan, duygusal açmazlar yaşayan kadın karakterleri işler. Lakin bu bireysel düzlem romancının yazın hayatı boyu sürmez, Salih Zeki tesiriyle İttihatçılarla tanışır ancak aşırı bulduğu politikalarından rahatsız olup uzaklaştıktan sonra Wilson Prensipleri Cemiyeti bünyesinde yer alır. Vatanın müdafaası için Amerikan yardımını öngören bilinci zamanla Mustafa Kemal etkisiyle dönüşür ve Millî Mücadele'ye katılarak ülkenin bağımsızlığı için savaşım verir. Cumhuriyet sonrasında liberalist bilinç ile örtüşmediğini düşündüğü politikalara dair eleştirileri ve çok partili düzene geçişte yaşanan sorunlar dolayısıyla eşi Adnan Adıvar ile yurt dışına çıkan yazar, sonraki eserlerinde Türk toplumunun dönüşümünü merkeze alır; siyasi ve sosyal

fikirlerini de yine bu eserler vasıtasıyla okurla buluşturur. Adıvar, *Âkile Hanım Sokağı*'nda da İstanbul'un Laleli semtinde kurguladığı bir sokağı örneklem olarak seçip dönemin Türk toplumunun farklı tabakalarını minimal boyutta temsil olanağı sunmaya çalışmıştır. Âkile Hanım, sokakta yaşayanların saygı duyup akıl danıştıkları becerikli bir kadındır. Yazar, biyografik sebeplerle, tüm maharetine rağmen eşi tarafından ona erişemeyecek bir kadına tercih edilen bu karakteri yaratır ve hayatın yükünü sırtlanan kadınların basit ve yapay davranışlar gösterenlere kıyasla geride kaldıkları durumlar olduğunu ortaya koyar. Onun çevresinde toplanan Nermin ve Tarık gibi karakterlerle de toplumsal sorunlara dair kapı aralar. Sonraki bölümlerde gayrimeşru doğan çocukların yaşadıkları zorluklar, yanlış büyütülen gençlerin dikkat çekme uğruna denedikleri yöntemlerin yol açabilecekleri facialar, yazarı temsil eden pek çok karakterin siyasi ve sosyal söylemleriyle aktarılır. Bütün bu olaylar silsilesi takip edilirken art planda dikkat çekilen olgu ise Amerikanlaşmadır. Kendisi de Amerikan kolejinde okumuş ve Amerika'da bulunmuş yazar iki kültürün birbirini tamamlayacağı yanlar olduğunu düşünmekle beraber buradan gelen aşırılıklara karşı da menfi bir tavır almıştır. Bu eseriyle de Amerikanlaşma tehdidi altında gördüğü topluma satır arasında uyarılarda bulunur; iki kültür birbirinden tamamen kopuk yahut uzlaşmaz değildir ancak Türk toplumunun kendi duyusu ve ananeleri vardır ki bunlar korunmalıdır; modernleşme, bir uygarlığın çatısı altına sığınıp tamamen dönüşmek değildir. Bu anlamda eserin sosyal hayatın yansımalarının zenginliği ve söyleminin belirginliği ve yazarın biyografisinin eserdeki izdüşümleri bakımlarından edebiyat sosyolojisi için kapsamlı bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (2022). Âkile Hanım sokağı. Can Yayınları.
- Altuğ, F. (2021). Yazarlık figürleri. Edebiyat sosyolojisi incelemeleri. (Ed. Alver, K.). Hece Yayınları.
- Alver, K. (2006). Edebiyat sosyolojisi ve hayat. *Sosyoloji Dergisi*, S. 15, 105-118.
- Bülbül, M., Türkoğlu, S., Küzeci, D. (2015). Edebiyat ve toplumsal işlevi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* S. 29, 1-11.
- Culler, J. (2007). Yazın kuramı. Dost Kitabevi Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). Halide Edib Adıvar. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (2007). Halide Edib Adıvar'ın eserlerinde doğu batı meselesi. *Dergâh Yayınları*.
- Enginün, İ. (2019). Halide Edib Adıvar. *Dergâh Yayınları*.
- Enginün, İ. (1988). Halide Edip. *İslâm Ansiklopedisi*, C. I., 376-377.
- Eşel, G. (2011). Demokrat Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde basın sansürü ve Pulliam davası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 29, 145-62.
- Köseihal, N. Ş. (2014) Edebiyat sosyolojisine giriş. *İstanbul University Journal of Sociology*, C. II, S 19-20, 1-37.
- Köksoy, M. (2020). Necîb Mahfûz'un 'Midak sokağı' (Zuḳâḳu'l-midaḳḳ) İle Halide Edip Adıvar'ın 'Âkile hanım sokağı' romanlarının tematik açıdan karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXI, S. 39, 1155-1213.
- Pospelov, G. (2019). Edebiyat bilimi, Evrensel Basım Yayın.
- Sapiro, G. (2019). Edebiyat sosyolojisi. Doğu Batı.
- Soykan, Ö. N. (2021). Edebiyat sosyolojisi. Bilge Kültür Sanat.
- Şahin, M. C. (2012). Demokrat Parti dönemi Türkiye'sinde din, siyaset ve eğitim ilişkileri", *Toplum Bilimleri*, C. VI, S. 12, 31-54.
- Tarhan, B. (2020). Üç devirde bir muhalif: Halide Edip Adıvar'ın perspektifinden Türkiye'de siyasi iktidar(lar) ve demokrasi sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. LXXV, S. 2, 391-408.
- Wellek, R., Warren, A. (2011) Edebiyat teorisi. *Dergâh Yayınları*.
- Yazıcı, H. (2021). Edebiyat sosyolojisinin bölümleri ve konuları. *Folklor Akademi*, C. IV, S. 1, 40-55.